

ACC. N:R M. 16436: 1-11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Tor Kvantz, Heorvantorp*
Härad: *Konga* Berättare: " " "
Socken: *Heorvantorp* Berättarens yrke: *glasblåsare*
Uppteckningsår: *1964* Född år *1902* i *Heorvantorp*

Kor och vax som dvärgar, sk och sktillverkning.

LUF 125

s. 1-11.

Skriv endast på denna sida.

KOR OCH OXAR SOM DRAGARE, OK OCH OKTILLVERKNING

Denna frågelista är utarbetad av Institut für deutsche Volkskunde i Berlin, som anhållit att få den utsänd i olika länder, bl a i Sverige. Vi vore tacksamma om Ni i görligaste mån ville besvara den och på så sätt understödja det för folklivsforskningen så viktiga internationella samarbetet. Frågelistan är av oss endast översatt till svenska, ej omarbetad med hänsyn till svenska förhållanden. Kan Ni ej besvara den så redogör för orsaken härtill.

1. Vilka dragdjur användes allmännast i Er trakt a) före 1900 b) c:a 1900, c) c:a 1950 d) 1962?
2. Vilka koraser användes som dragdjur? a) Av vilka orsaker? b) Var de speciella mjölkarna av samma ras?
3. För vilka arbeten (allt efter årstider) användes än i dag nötkreatur (kor eller oxar?) som dragare?
4. Om kor eller oxar numera ej användes som dragdjur för vilka arbeten användes de a) före 1900 b) omkring 1900 c) omkring 1950?
5. Om kor eller oxar inte längre användes som dragdjur vilka var då orsakerna till att man upphörde härmed (t ex djurskyddsbestämmelser, anskaffning av traktorer, förändringar inom boskapsskötseln eller jordbruket)? Sedan när användes ej längre hornboskap som dragdjur? Var det korna eller oxarna man först slutade att använda som dragare? Orsakerna till ordningsföljden?
6. Hur mycket jord (angives i hektar) ägde de som använde dragkor? Var de uteslutande jorbrukare?
7. Besvara föregående fråga även vad beträffar dragoxarna.
8. Hur stora var de jordbruk där man blott använde hästar som dragare?

9. Vad kallades de bönder som till dragare endast använde a) kor b) oxar c) hästar?
10. Förekom stridigheter eller gnabb mellan "hästbönder" och "kobönder" i Er trakt? Såg hästbönderna ner på kobönderna? Beskriv noga hur motsättningen yttrade sig. Känner Ni till gamla berättelser, sägner eller skämt om kobönder? Känner Ni till sådana om motsättningar mellan hästbönder och kobönder? Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till förhållandet mellan "oxbönder" och "hästbönder".
11. Leddes dragoxarna eller dragkorna under arbetet? a) Av vem? b) Vid vilket arbete? c) Varför? Styrdes de med tömmar eller rep? Var fästes dessa (t ex vid betslet eller hornspetsen)? Drev man på djuren med piska eller med en spetsig käpp?
12. Hur många timmar arbetade dragkorna vid a) plöjning b) harvning c) dragning av radsånings- eller skördemaskin d) dragning av höst- eller annan arbetsvagn? e) När och hur ofta fick de vila? f) Lät man djuren avlösa varandra? g) Till vilken ålder var dragkorna i allmänhet arbetsdugliga? h) Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till dragoxarna.
13. Känner Ni till ordspråk, talesätt eller skämthistorier som på ett eller annat sätt anknyter till dragoxens eller dragkons arbetsprestationer?
14. Användes oxar resp. kor för uteslutande tungt eller lätt dragarbete? Spände man dem också för a) brudvagnen b) likvagnen c) reste man till marknader efter dem? Spelade de någon roll vid a) årsfesterna b) vid livets högtider c) vid helgondagar d) vid kyrkliga fester? Förekom i Er trakt omridning med hästar? Vid vilka tillfällen? Besvara dessa frågor även med avseende på nutida förhållanden.
15. Känner Ni till fall då nötkreatur spänts samman med hästar? Vad för slags arbete gällde det då? Vid vilken sida (från anspännarens håll sett) ställdes hästen? Var det alltid samma sida?
16. Vem skötte dragoxarna och dragkorna? a) Var det någon bland tjänstefolket som var speciellt ansvarig för dessa? b) Hade han någon särskild benämning? c) Vari bestod hans arbete? d) Intog han någon särställning bland tjänarna? e) Erhöll dragoxarna eller dragkorna speciell omvårdnad? f) Vari bestod denna? g) Vem skötte mjölkorna? h) Var utfordringen olika för dragkor och mjölkkor? Vari bestod i så fall skillnaden?

17. Var vistades dragkorna och dragoxarna då de ej var i arbete?
18. Skildra utförligt hur det gick till att vänja kor resp. oxar vid dragarbete. Hur gamla skulle de vara? Använde man de vanliga arbetsoken vid tämjningen? Hur lång tid tog tämjningen? Har läsningar eller besvärjelse förekommit då djuret varit alltför motsträvt? Vilka? Finns det ordspråk eller skämthistorier som hänför sig till tämjningen? Hur avgjordes om ett djur var lämpat för dragarbete eller ej? Vem avgjorde detta? Skulle tämjningen påbörjas någon särskild kalenderdag?
19. Kastrerades tjurkalven som bestämts till dragare av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Vilka redskap använde den läkekunnige? Använde han läsningar och besvärjelser? Skriv i så fall ned ordalydelsen. Nämn om möjligt den dialektala benämningen på de olika arbetsmomenten och på redskapen. Hur gammalt skulle djuret vara då det kastrerades? När på året utfördes kastreringen?
20. Vem brukade skära och beslå klövarna? Skildra utförligt hur detta gick till. Nämn också vilka klövsjukdomar som förekom och hur de behandlades, (se frågorna under punkt 29-30). Vilken tid på året brukade skärning och skoning äga rum?
21. Vem rättade hornen när de satt för tätt eller för glest? Vilka redskap användes och hur tillgick rättningen? Hur lång tid tog det innan felet var avhjälpt? Hur gammalt skulle djuret vara? Förekom läsningar eller besvärjelser medan justeringen pågick? Vid vilken tid på året brukade rättningen ske? Varför ansåg bönderna att det var nödvändigt att rätta hornen?
22. Vilka typer av dragok (se bifogade teckningar) användes i Er trakt? Vilka var avsedda a) speciellt för kor b) speciellt för oxar? Vad kallades oket och dess olika delar på traktens dialekt (använd siffrorna och bokstavsbe-teckningen på teckningarna)? Vilket material (t. ex. träslag) användes till oket och dess olika delar? Skiljer sig de ok som användes i Er trakt från de här avbildade? Vari består skillnaden? Bifoga om möjligt foto eller teckning med angivande av mått.
23. Hade man särskilda ok a) för plogen, b) för vagnen? Orsaken härtill? Vari bestod skillnaden? Gör en ritning som visar hur de skiljde sig från varandra. Hade de olika oken också olika benämningar?

24. Vilka fördelar och vilka nackdelar hade enligt böndernas mening de ok som brukades i Er hemtrakt?
25. Var de i Er trakt brukliga oxoken dekorerade (målning, snidning, karvsnitt, glöddritning etc.)? Vilken utsmyckning var vanligast? Bifoga om möjligt en teckning eller ett foto av ett dekorerat ok. Använde man de utsmyckade oken till vardags eller bara vid högtidliga tillfällen?
26. Vårdade man oken? Sågs de ofta över? Av vem? På vad sätt?
27. Spelade de i Er trakt använda oken någon roll a) vid bestämda fester b) på någon särskild kalenderdag c) i samband med helgondyrkan? Känner Ni till orts- och familjevapen i vilka något av de avbildade oken förekommer? Vet Ni några sägner, skänthistorier, visor eller ordspråk i vilka ok omnämnes? Skriv i så fall ned dem.
28. Hur fästes oket vid dragstången? Använde man härtill a) en järn- eller trä-sprint b) hängde man stången i en läder- eller järnring c) förband man stång och ok med rep eller läderremmar?
29. Skildra utförligt hur det gick till att spanna för en dragoxe eller dragko (rita gärna). Vilka försiktighetsmått iaktogs och vilka medel användes för att skydda dragdjuret från tryckskador och skavsår? Föreskrevs sådana åtgärder av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Förekom signier och besvärjelser för att förhindra tryckskador och skavsår.
30. Var det veterinären eller någon läkekunnig lekman som behandlade djuret om det skadade sig under arbetet? Vilka medel användes? Använde man läsningar och besvärjelseformler för att påskynda läkningen? Skriv i så fall ned dem. Vad kallades de olika åkommorna som djuren ådrog sig på grund av dragarbetet? Vilka var vanligast?
31. Vem tillverkade de i trakten vanliga oken? a) Byhantverkare (t ex vagnmakare, sadelmakare, smed)? b) Fanns det någon hantverkare som uteslutande tillverkade oxok? Vilken var hans officiella yrkesbeteckning? c) Fanns det hantverkare (vilka?) som ibland (när?) gick från by till by för att reparera eller tillverka ok? d) Tillverkade bönderna själva sina dragok? e) På vad sätt skilde sig de hantverksmässigt framställda oken från de hemmagjorda? f) Vem reparerade oken?

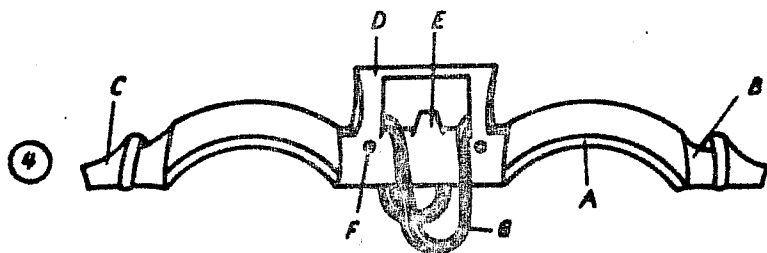
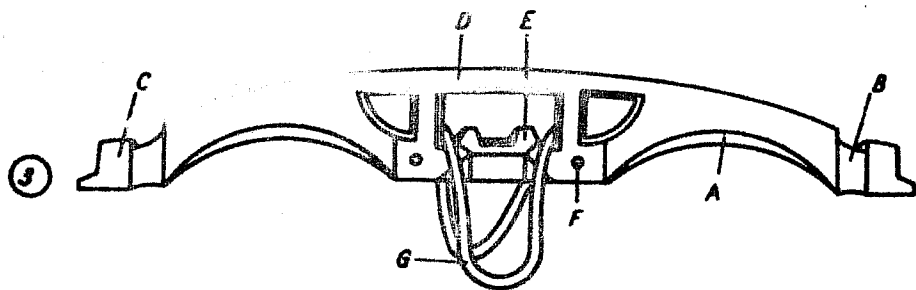
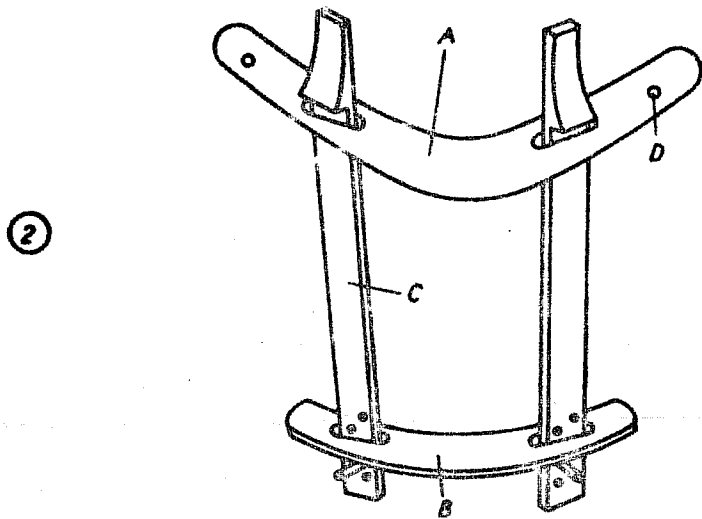
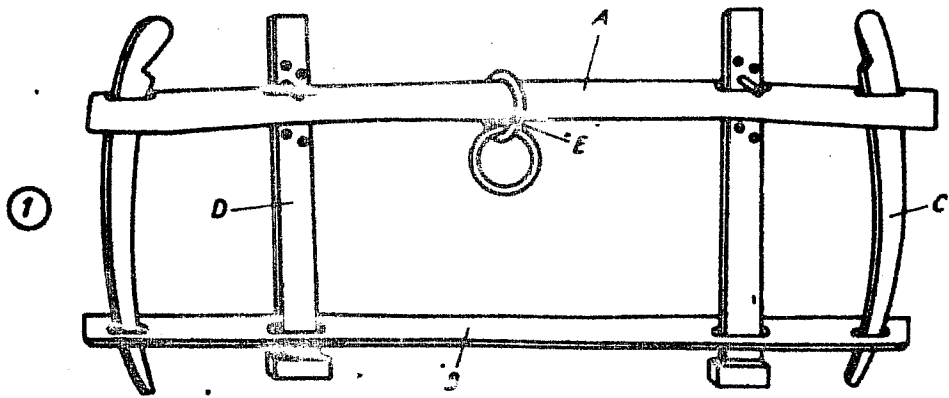
32. Förekom fabriksmässig tillverkning av oxok? (Nämn en sådan firma).
Var kunde man köpa eller beställa dem (t ex på kreatursmarknader)?
Fanns det någon skillnad mellan fabrikernas och hantverkarnas ok? Vari
bestod denna? Hur stor var prisskillnaden? Sålades oxok av kringresande
försäljare?
33. Hade hantverkarna ok på lager eller tillverkade de dem endast på beställ-
ning? Hur stort var försäljningsområdet?
34. Fanns det förlagor, mönsterböcker el. dyl. efter vilka man själv kunde
tillverka oken eller åtminstone dekorera dem? Dekorerade bönderna
också de ok de själva tillverkade? Skiljde sig denna utsmyckning från
hantverkarnas? På vad sätt?
35. Alla slags foto och teckningar av anspända dragdjur i arbete mottages
tacksamt.
36. Vilken sagesman har lämnat upplysningarna?
Namn, förnamn, född när och var? Yrke, titel. Bosatt på orten sedan när?
Ortens invånare antal?

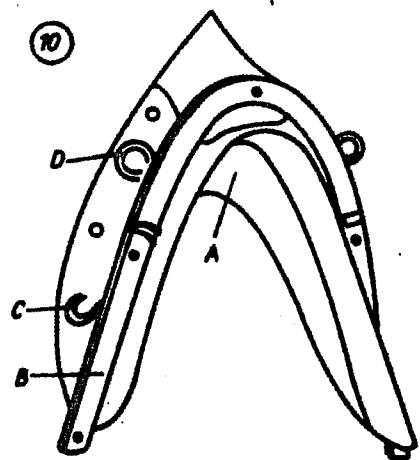
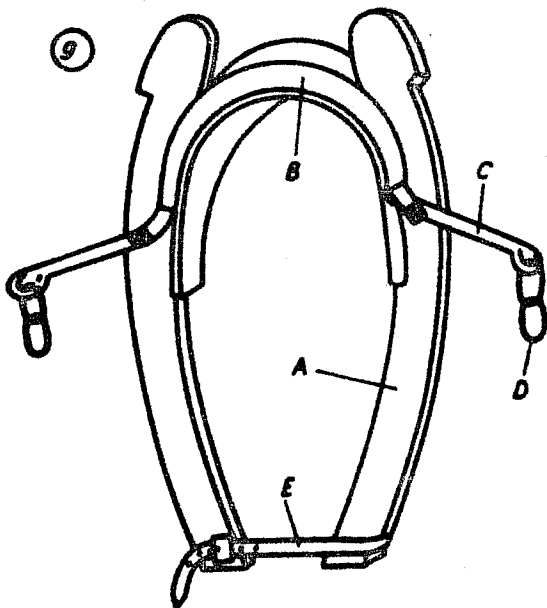
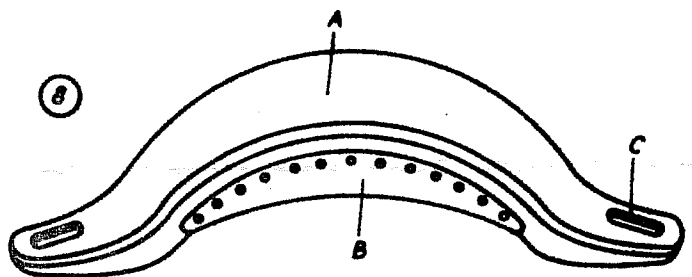
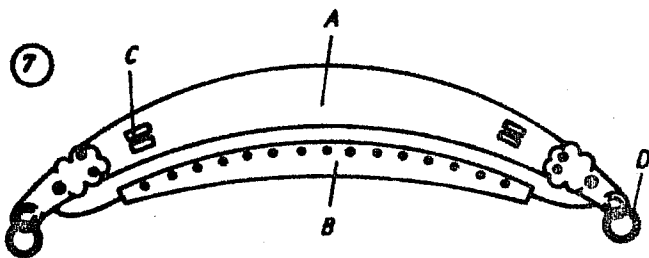
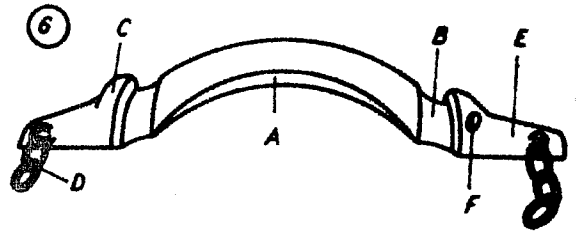
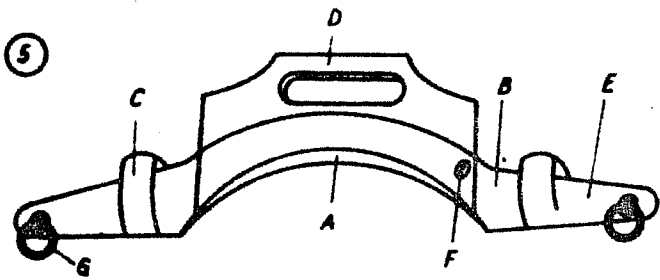
Upptecknat av: _____

Månad: _____

År: _____

September 1964

ACC. N:R M. 16436:1.

L.U.F. 125.

Kor och ostar som dragare,
ok och oktillverkning.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

1. Före år 1900 dominerade ostar
som dragdjur i vår bygd. Naturligt-
vis fanns både hästar och kor som
dragdjur.

Från sekelstiftet fram till år
1962 försvann ostar och kor som
dragdjur. Hästens dominerande ställ-
ning som dragdjur började avta
efter sista världskriget. Traktorns
användning som dragare ökar nu
för varje år.

2. Känner y namnet på koraserna
som användes till dragdjur. Min farfar
som var korpare använde sina
båda kor både som dragare och

2/12-64

och mjölkkor. Han dog år 1917. Andra
korpore som jag minnes gjorde lika-
dant.

3/ I dag (sept 1964) använder man i
vår socken inga kor eller oxar som
dragare. I grannsocknen Nöbbel finns
en småbrukare som ännu, ent. uppgift,
använder kor som dragare vid före-
kommande arbeten på sitt småbruk.

4/ Före år 1900 användes oxar och
hästar så att säga i småbruk.
Herrgården härstädes hade flera par
oxar och flera hästar.

I början av 1890-talet följade min
far dräng på en gård i Ormshaga.
Där hade man ett par oxar och en
häst. Fram till år 1900 och något
senare använde man konsekvent

oxarna till alla yngre och svårare körningar. Hästarna, där de hade sädana fick tex kyrko- och kvarnskjuts.

Horna på en del del torpställen fick användas till förekommande körningar hemma på torpen, vedhämtning och någon gång kvarnskjuts.

Första oxparet i vår ort drog sitt sista lass omkring år 1923. I senare fall använde man kör några år längre fram i tiden. I ett fall körde man med kör in på 1940-talet.

Omkring år 1950 körde man med hästar på en del del gårdar.

Av hästningen går långsamt på grund av den relativt svåra terrängen för skogskörning.

5/ Omakerna till att kör och oxar

inte längre användes som dragare
är nog många. Här några ned-
läggandet av en massa torp Oxarnas
relativa långsamt. De större arbets-
hästarna som kom efter sekelskiftet
en. en. Orsakerna att man i våra bygder
höll oxarna kvar så länge som man
gjorde var, som en äldre lantbrukarna
sade, man trodde inte att hästarna
orkade så mycket som de verkligen
gjorde. Tidspälden av arvecklingen
har jag nämnt under föregående punkt
6/ Det var huvudsakligen småtorpare
som använde dragkor. Var torpet
vad man kallar ett större torp
hade man oxar. Jag har här nämnt
beteckningen hästtorpare. Denna
intrusanta förekomst kan ^ä nägon

värt att beröra. Enligt torpar-
kontrakten med Flormantorp Väteri-
ären 1815-21 skildes men på hästtorpare
och andra torpare. Det var 19 dagsverks-
torp. Av dessa torp hade 7 hästtorpare
som innehavare. Deras dagsverks-
antal varierade mellan 208 och 128 pr. år.
Härtill kom ju de övriga naturprest-
konerna. Övriga torpars dagsverks-
antal varierade mellan 74 och 6 pr. år.
Jämte övriga naturrepresentationer. Det
tycktes vara en stor ekonomisk fråga
för gårdägaren ty hästtorparna hade
många bestämda ålägganden, spjutning,
transporter av virke, fära m.m. gödsel-
utkörning, vägunderhåll, snöplagning
m.m. Torparens areal var avgörande
för ^{häftning} häst eller andra dragare.

Både fjärdingar och ättändelskunnan
m. fl. hade ämsom härt och ämsom
otar som drugare.

Härmed har jag försäkt besvara punkter
no 6, 7, 8.

9/ Har ej härt någon särskild benäm-
ning.

10/

11/ Otarna styrdes med repstämman. Man
skade otarna. Stämman förband med
tyglar påstade vid hornen: "hornfylt".
I vanliga fall hade man en vanlig
skya.

12/

13/ Man talade om att "han var stark
som en oxe, envis som en oxe. Han
har fått skyla som en berggårdare.
Historien om otarna som alltid gick

hem när vättingblodkan ringde berättas
även här. Då var det den nye rättaren
som skulle vänga oxarna av med detta.
Han drog i kyglar och öron på blodet
sann men oxarna gick hem när vätting-
blodkan kallade till vila och rast.

14/ Orshöförelningen kätbar och oxar har
sag fört nämnt.

15/ I Ormhaga Örrigård fanns på 1890-talet
ett ark avsett för en kätbar och en ox.

16/

17/ På samma tiden hade man korna
och oxarna i resp. Kåhagen och Öthagen,
många gårdar hade även avgärdad
kätthage.

18/

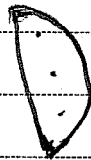
19/ Under 1800-talet var det i allmänhet
någon läkebunvig jordbrukare som

upptärde kartering av "gura knabbana".
De vanligaste redskapen vid skärningen
var en brädbit och en varss kniv.
så ett järn som skulle värmas opp.
Man drog in pungen i gaffeln B så att
den blev spänd så gjorde man snitten
mot ballarna (ballarna). En del brände
efter detta såret med ett varmt järn.
Andra smorde med osaltat smör.

I regel skulle kaken vara omkring
tre månader när den skulle skäras.

20/ Det var i regel smeden som skodde
oxarnas klövar. I skärningen känner jag
inte så mycket. Där kan jag inte med-
dela något. Att skoda oxarna var en
inte så liten procedur. Smeden hade
en ställning var i guret lades in så bund
guret, det kunde vid behov lossas opp en

aning. Stälningen kallades skostall.
Oftast skodde man de fyra gatter klövarna.
På vintern voro skona försedda med
broddar. Helt om vinteren när
jorden var is skodde man utan broddar.
Man körde till timmer till Skarshamn
det var omkr. 18 mil tur & retur.
Skon var en tunn järnplatta.
En fästes vid klöven med tre
säm. Storleken på skon bestämdes av
klövens storlek.
Man inget uppgift huru man behandlade
klövsjukdomar.

21/

22/ I vår trakt har jag inte sett något
af den typ som skisserat.

Det mest använda sket här var av
den typ som är avbildad;

Thylden-Cavallhus f. Årsbok 1943 sid. 155.

Fissa variationer fanns som tex oket som är avbildat på sid. 149; samma skrift. Detta användes mest när man körde med något ovana djur.

23/

24/

25/

26/

27/

28/ Oket färdes i dragstängen med en trä-sprint i ringen. Ringen bestod av älder av ^{en}ridgering. Den var av snott trä.

Denna ring ersattes under slutet av or-filen med en järnring.

29/

30/

31/

ACC. N:R M. 16436:11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

32/ 33/ 34/ 35/

Ja jag hoppas att mitt svar har
givet något positivt.

Hela svaret är byggt på egna uppteck-
ningar från yngre dar.

Hermantorp den 30-11-1964

Tor Frank